

نشریه علمی - پژوهشی
پژوهشنامه زبان و ادب فارسی (گوهر گویا)
سال سوم، شماره دوم، پیاپی ۱۰، تابستان ۱۳۸۸، ص ۱۴۹-۱۳۷

تصحیح چند بیت از دیوان ناصر خسرو (بر اساس نسخه‌ای تازه یافته)

احمدرضا یلمه‌ها*

چکیده

یکی از نسخه‌هایی که مینوی و محقق در تصحیح دیوان ناصر خسرو از آن بهره برده‌اند، نسخه مکتوب به سالهای ۷۱۲ تا ۷۱۴ هجری، محفوظ در کتابخانه ایندیا آفیس (دیوان هند) بوده است، که متأسفانه برخی از صفحات آن کاستیهایی دارد و بیتهایی از آن به علت محو و سیاه شدگی ناخواناست. از این رو، نسخه چاپی یاد شده در بردارنده ابیاتی مبهم، ناقص و مشکوک است. در این میان، در فاصله سالهای ۱۰۳۹-۱۰۴۱ هجری نسخه‌ای به خط صدرالدین محمد معمار اصفهانی از روی نسخه پیشین استنساخ شده که همه ابیات آن کاملاً واضح و خواناست؛ اما ظاهراً این نسخه در اختیار مصححان نبوده است. به همین جهت، نگارنده در این نوشتار کوشیده است، براساس نسخه یاد شده، برخی از کاستیها و دشواریهای بیتها، واژه‌های مبهم و ناخوانای دیوان چاپ شده را برطرف سازد.

واژه‌های کلیدی

تصحیح، شعر فارسی، دیوان ناصر خسرو، نسخه ۱۰۳۹ هجری.

* استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان ayalameha@yahoo.com

مقدمه

منقح‌ترین دیوان ناصر خسرو که تاکنون به چاپ رسیده است، تصحیح مجتبی مینوی و مهدی محقق است. پیش از این، آن چه به تصحیح سید نصرالله تقوی با مقدمه و تعلیقات علی اکبر دهخدا، سید حسن تقی زاده و مجتبی مینوی چاپ شده بود، بهترین چاپ دیوان این شاعر به شمار می‌آمد. مینوی و محقق کار خود را بر اساس قدیمترین نسخه خطی مکتوب به سال ۷۳۶ متعلق به کتابخانه چلبی عبدالله ترکیه و مطابقت با نسخه مجلس شورای ملی و نیز نسخه خطی منتخبات دواوین سته انجام داده‌اند و نسخه اخیر (منتخبات دواوین سته) بین سالهای ۷۱۲ تا ۷۱۴ هجری در روزگار سلطنت خدابنده اولجایتو به دست کاتبی موسوم به عبدالمؤمن علوی کاشی به خط نسخ خوش متمایل به ثلث، استنساخ شده و مشتمل است بر اشعاری منتخب از شش شاعر؛ از جمله امیر معزی، اثیرالدین اخسیکتی، ادیب صابر، نظام‌الدین محمود قمر اصفهانی، شمس طبسی و ناصر خسرو و حاوی مجموعه‌ای از قصاید و قطعات ناصر خسرو است که در اوراق ۹۷ تا ۱۱۲ این نسخه آمده و با علامت اختصاری «س» در دیوان چاپی مینوی و محقق، مشخص شده است. اصل این نسخه، در کتابخانه ایندیا آفیس (دیوان هند) لندن به شماره ۲۱۳ محفوظ است. محمد قزوینی در سال ۱۳۱۰ ش. از این نسخه عکسی برداشته و مقدمه‌ای بر آن نوشته است و اکنون در کتابخانه ملی ایران نگهداری می‌شود. این نسخه ۱۱۲ ورق (۲۲۴ صفحه) است با قطع بزرگ، هر صفحه آن شامل ۴۰ سطر شش ستونی است. از آنجا که اصل نسخه در اختیار مصححان نبوده و بسیاری از ابیات و مصراعها هم در نسخه عکسی به واسطه محو و سیاه شدن و پارگی اوراق در صحافی، خوانده نشده است؛ مصححان ناچار با همان افتادگی، ابیات را در دیوان ثبت کرده‌اند و در حواشی تعدادی از قصاید (از جمله قصاید ۸، ۴۷، ۹۵، ۱۰۰، ۱۱۸، ۲۷۶ و قصیده ۲ ملحق) به افتادگی مصراعها و ابیات و پارگی اوراق، همچنین سیاه شدگی، از بین رفتن و یا تراشیدگی و ناخوانا بودن آن اشاره کرده‌اند و این افتادگی‌ها و ناخوانی‌ها و یا بدخوانی‌ها در چند قصیده که فقط در نسخه «س» (دواوین سته) آمده است، فراوان است و مصراعهای بسیاری از این ابیات به صورت ناتمام (و نقطه چین) در دیوان چاپی ثبت شده است.

نگارنده این سطور علاوه بر در اختیار داشتن عکسی از نسخه مشهور به دواوین سته، عکسی نیز از مجموعه منتخبات دواوین هشت شاعر (اثیر اخسیکتی، ناصر خسرو، قاضی دعوی دار قمی، ادیب صابر، شمس طبسی، امیر معزی، قمر اصفهانی و فرید احوال) در دسترس دارد که بین سالهای ۱۰۳۹ تا

۱۰۴۱ به دست صدرالدین محمد بن جعفر علی بن محمد معمار اصفهانی در ۶۰۵ برگ نگاشته شده است. بین این نسخه (که در این مقاله با عنوان نسخه ۱۰۳۹ معرفی می‌گردد) و نسخه دواوین سته که در دسترس مصححان دیوان ناصر خسرو بوده، شباهت زیادی هست و از لحاظ مقدمه، نظم، تعداد، نحوه، ترتیب، توالی و شیوه کتابت اشعار کاملاً با نسخه مذکور قابل تطبیق است و ظاهراً از روی همان نسخه استنساخ شده است و از این رو این نسخه، در خواندن آن دسته از بیت‌هایی که در نسخه عکسی دواوین سته، محذوف، ساقط و یا مخدوش بوده، بسیار سودمند است.

در این مقاله سعی شده برخی از ابیات ناتمام و ناخوانای قصاید دیوان ناصر خسرو که در این نسخه به صورت کامل آمده است، با نسخه عکسی دواوین سته مطابقت و کاستیهای آن برطرف شود.^۱

بحث و بررسی

۱- در صفحه هفت پیشگفتار دیوان چاپی، مصححان در معرفی نسخه دواوین سته، تعداد قصاید موجود در این نسخه را ۷۸ قصیده و قطعه دانسته‌اند که با بررسی دقیق روشن شد که اشعار موجود در این نسخه ۸۳ قصیده و قطعه است.

۲- قصاید ۱۸۳ و ۲۱۲ دیوان در نسخه دواوین سته (س) به ترتیب در اوراق ۱۰۳ و ۱۱۱ آمده است، لیکن در تصحیح دیوان، این دو قصیده بکلی از قلم افتاده و هنگام مقابله و مطابقت با نسخ دیگر که در دسترس مصححان بوده، از آن استفاده نشده است؛ از جمله ابیاتی که در قصیده ۲۱۲ دیوان از نظر مصححان نامفهوم و مایه تردید بوده و این شک و تردید را با گذاشتن علامت (؟) در کنار آن مشخص کرده‌اند و در نسخه موصوف (دواوین سته) به صورت صحیح ضبط شده، دو بیت زیر است:

تن پاک فرزند آزادگانم نگفتم که شاپور بن اردشیرم

در نسخه «س» و نیز نسخه ۱۰۳۹ هجری، چنین می‌خوانیم:

به تن پاک فرزند آزادگانم نگویم که شاپور بن اردشیرم

چنانکه گفته شد، ظاهراً قصیده مزبور در تصحیح دیوان (با وجود خوانا بودن نسخه) مورد استفاده واقع نشده است. گفتنی است مصححان در فهرست تبیین معانی ابیات مورد تردید، در حاشیه بیت مذکور نوشته‌اند: «شاید من آن پاک یا به تن پاک» بوده است. (ص ۷۴۷) در ادامه قصیده (بیت بیست و هفتم) آمده است:

چگونه به پیش من آید ضعیفی که از ننگ او ننگ دارد خمیرم

بیت مزبور نیز از ابیات مورد تردید مصححان بوده است و کنار این بیت نیز علامت (؟) گذاشته‌اند و در حاشیه بیت در بخش تبیین ابیات مورد تردید نوشته‌اند: «شاید چاپی درست باشد: که از سنگ او». گفتنی است در نسخه ۱۰۳۹ نیز ضبط بیت به صورت زیر است:

چگونه به پیش من آید ضعیفی که از سنگ او ننگ آرد خمیرم

۳- در حاشیه بیت سوم قصیده هشت دیوان (۵۶۱) نوشته‌اند: «مصرع اول در "س" سیاه شده است و مصرع دوم: که دارنده...». بیت کامل مورد نظر مصححان در نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

همانا چنین نامدت اندر این ره که دارنده اسب رهوار و زینی

۴- در حاشیه قصیده ۹۵ (بخش تفصیل نسخه بدلها) نوشته‌اند: «در "س" این قصیده هست، ولی به واسطه پارگی اوراق و وصله کردن آن، بسیاری از ابیات ناقص شده، یا از میان رفته است». این قصیده در نسخه ۱۰۳۹ کاملاً خواناست و از جمله ابیاتی که در متن دیوان چاپی مورد تردید بوده و با علامت سؤال مشخص شده، و در این نسخه به صورت صحیح ضبط شده است، بیت زیر است:

آنجا که سخندان بگشاید در منطق از مرد سخن هرگز گویند نعالمش

مصححان در تبیین ابیات مورد تردید (ص ۷۳۹) در مفهوم این بیت نوشته‌اند: «شاید معنی این باشد که وقتی او سخن را آغاز کند، کسی از کفشهای او سخن نمی‌گوید؛ یعنی به ظاهر او توجهی نمی‌شود». گفتنی است، صورت صحیح بیت مزبور مطابق نسخه ۱۰۳۹ و نیز نسخه «س» چنین است:

آنجا که سخن دان بگشاید در منطق از مرد سخن پیشه بدانند فعالمش

همچنین بیت زیر در ادامه قصیده مورد بحث در متن دیوان چاپی چنین است:

نور ازلی را چو دلش راست پذیرفت الله زمین شد که ندیدند مثالش

این بیت نیز از ابیاتی است که در متن دیوان در کنار آن علامت سؤال گذاشته شده، مصححان در قسمت تبیین ابیات مورد بحث نوشته‌اند: «شاید مقصود این است که مقام الوهیت در زمین پیدا کرد؛ یعنی خلیفه خدا در روی زمین شد». ظاهراً اشکال در این بوده است که مصححان «آنی به زمین شد که ندیدند مثالش» را که در نسخه «س» و نیز در نسخه ۱۰۳۹ به صورت «آنی به زمین شد» سرهم نوشته شده، «آینه» خوانده و به دلیل نداشتن معنی درست، ترکیب بی ارتباط «الله زمین» را از نسخ دیگر برگزیده و در متن برده‌اند، در حالی که مطابق نسخ موصوف، صورت صحیح بیت چنین است:

نور ازلی را چو دلش راست بپذیرفت آنی به زمین شد که ندیدند مثالش

۵- در حاشیه بیت سوم قصیده ۲۷۶ (ص ۷۲۶) مرقوم نموده‌اند: «بعد از این بیت در "س" چند بیتی دیگر هست. آنچه از آنها قابل خواندن است، ذیلاً نقل می‌شود». آنگاه ۱۶ بیت با افتادگی‌های فراوان ضبط کرده‌اند که چند بیت از آن نقل می‌شود:

کندر دو جهان زین دو بتر نیست بلایی دو جهانند یقین دان
در عین یقین تو اگر نیست عمایی
مانند تو خلقی است گزرفتا هوایی
گر شاه تو را بخشد فرسوده گیایی	بر خلق خداوند مباحات نمایی
..... قبایی و قفایی

صورت صحیح ابیات مذکور، مطابق نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

کندر دو جهان زین دو بتر نیست بلایی	این حشمت و نعمت دو حجابند یقین دان
در عین یقین تو اگر نیست عمایی	از نام چه شادی کنی از ننگ چه ترسی
مانند تو خلقی است گزرفتا هوایی	وین شاه که او قبله تو هست شب و روز
گر شاه تو را بخشد فرسوده کسایی	بر خلق خداوند مباحات نمایی
یکسان بود ای خواجه قبایی و قفایی	وین مایه ندانی که بر مرد حقیقت

یک بیت در نسخه نگارنده وجود دارد که مصححان در حاشیه نوشته‌اند، آن بیت محو شده و بیت

چنین است:

آثار بقایی است در آثار فنایی	هستی تو را نیستی آید به حقیقت
	و در ابیات پایانی قصیده آمده است:

آن بنده که او جلق در آخر	نزدیک حق او را نبود هیچ بهایی
صورت صحیح آن مطابق نسخه موجود چنین است:	

آن بنده که او خلق پرستد نبود حرّ	نزدیک حق او را نبود هیچ بهایی
----------------------------------	-------------------------------

۶- در حاشیه بیت هشتم قصیده ۱۵۶ (در تفصیل نسخه بدلها) مرقوم نموده‌اند: «مصرع اول با نسخ دیگر متفاوت است، ولی فقط «اول است و آخر» خوانده می‌شود و باقی کاملاً خوانده نمی‌شود» (ص ۶۶۵). و بیت مورد نظر مصححان مطابق نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

روز تو را که چون او هم اول است و آخر هر چند دیرمانی میرنده همچو مایی

۷- قصیده پنجم بخش ملحقات (ص ۵۴۵) که فقط در نسخه «س» بوده و بسیاری از ابیات آن در دیوان با افتادگی ثبت است، در نسخه ۱۰۳۹ به صورت کامل آمده است؛ از جمله آن ابیات، بیت سوم قصیده است، به صورت زیر:

نه من سوی وطن تو نه تو سوی وطنم

صورت صحیح و کامل این بیت مطابق نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

چگونه بینی ام اینجا که نایم و نایی نه من سوی وطن تو، نه تو سوی وطنم

بیت پنجم:

درخت سبز که در پای عاقل افروزد منم ولیک مبر ظن که سبز سرو بنم

بیت از ابیات مبهم دیوان بوده که مصححان در کنار آن علامت سؤال گذاشته و در قسمت تبیین معانی ابیات مورد تردید نوشته اند (ص ۷۵۰): «شاید افروزد به معنی افرازد باشد». بیت یاد شده نیز در نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

درخت سبز کزو روی عاقل افروزد منم ولیک مبر ظن که سبز سرو بنم

بیت ششم:

به نار و نیر [اندر ره خدای برو که من به نار و به نور خدای.....نم

مصراع دوم در نسخه ۱۰۳۹ چنین است: «که من به نار و به نور خدای نارونم».

بیت نهم:

..... شاپور و سیف ذوالیزنم

بیت به همین صورت با وا افتادگی در متن دیوان چاپی ثبت شده است؛ اما در نسخه ۱۰۳۹ چنین آمده است:

از آن سپس که به جمع اندرون همی اتم که من نیرۀ شاپور و سیف ذوالیزنم

بیت دوازدهم:

..... به شب همی نبرد تا گه سحر و سنم

بیت مزبور نیز به همین صورت در دیوان چاپی آمده و صورت کامل آن در نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

از این قبل که تو از جهل خویش درویشی به شب همی نبرد تا گه سحر و سنم

بیت پانزدهم:

به سوی خلق بگيرش که من سر رسنم
صورت صحیح و کامل بیت چنین است:

خدای عرش فروهشت از آسمان رسنبهی سوی خلق،

بگيرش که من سر رسنم

بیت هیجدهم:

روا [ن من چمن علم دین شدهست چه باک اگر ته ی است ز من در قبادیسان چمنم

کلمه داخل قلاب در نسخه اساس مصححان قابل قرائت نبوده و مصححان آن را با تصحیح قیاسی در قلاب گذاشته اند. در نسخه ۱۰۳۹ می خوانیم:

چو جان من چمن علم دین شده است چه باک

اگر تهی است ز من در قبادیسان چمنم

ص (۵۳۶)

از جمله قصاید ناتمام و مبهم در دیوان ناصر خسرو، قصیده دوم ملحق با ردیف « ای ناصبی » است که از بهترین و زیباترین قصاید ناصر خسرو است؛ لیکن به علت نقص و افتادگی های فراوان در ملحقات دیوان آمده است و مصححان در قسمت تفصیل نسخه بدلها در مورد این قصیده نوشته اند: « عده ای از مصراعهای اول و عده ای از ابیات در "س" در صحافی از میان رفته است » و با مطابقت نسخه دواوین سته با نسخه ۱۰۳۹، کاستی ها و ابهامات این قصیده برطرف می گردد.

بیت اول قصیده:

آمد و پیغام حجت گوش دار ای ناصبی پاسخش ده گر توانی، سر مخار، ای ناصبی

نیم مصرع اول در نسخه سید نصرالله تقوی به صورت: « آمده پیغام » ثبت گردیده و در نسخه دواوین سته به علت سیاه شدگی واضح نیست؛ اما در نسخه ۱۰۳۹ « آمدت پیغام » و همچنین در مصرع دوم به جای « پاسخش ده »، « پاسخم ده » ثبت شده است.

بیت هشتم قصیده:

مصطفی بر گردن و اندر کنار ای ناصبی

مصرع اول بیت یاد شده به همین صورت با افتادگی در متن دیوان ثبت شده است و در نسخه چاپی سید نصرالله تقوی هم موجود نیست؛ اما در نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

رد بگردی آن امامان را که پروردستان مصط فی بر گردن و اندر کنار ای ناصبی

بیت چهاردهم:

همچو او ه ر یک رسول کردگار ای ناصبی

این بیت نیز با افتادگی مصرع اول در دیوان چاپی مینوی و محقق ثبت گردیده و مصححان در حاشیه نوشته‌اند که بیت در چ (نسخه چاپی سید نصرالله تقوی) نیست. اما در نسخه ۱۰۳۹ چنین آمده است:

یار او عیسی و موسی بود و ابراهیم بود هم و اوچ هر یک رسول کردگار ای ناصبی
بیت هفدهم و هیجدهم:

ور حدیث غار گوی نیست این فضل و نه فخر حجت آور پیش من، چربک میار ای ناصبی
..... آنکه پیغمبر به زیر ساق عرش از شرف شد نه ز خفتن شد به غار ای ناصبی

مصرع سوم ابیات یاد شده نیز به همین صورت ناقص در دیوان چاپی آمده و مصححان در تفسیر نسخه بدلها نوشته‌اند: «مصرع اول بیت هفدهم از چ (چاپی) گرفته شده و بیت هیجدهم در "س" ناقص شده است». در نسخه ۱۰۳۹ دو بیت یاد شده چنین است:

گر حدیث غار گوی نیست فخری این نه فضل حجت آور پیش من، چربک میار ای ناصبی
ور حدیث آنکه پیغمبر به زیر ساق عرش از شرف شد نه ز خفتن شد به غار ای ناصبی
بیت نوزدهم:

زی تو گر یاران چهارند، از ره دین سوی من نیست جز حیدر امامی نه سه یار ای ناصبی
مصححان در حاشیه این بیت مرقوم نموده‌اند: «آخر مصرع دوم هم ناقص شده و از چ (چاپی) تکمیل شد».

این بیت در نسخه ۱۰۳۹ چنین است: پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
زی تو گر یار چهارند، از ره دین سوی من نیست جز حیدر امام آن سه چهار ای ناصبی
بیت سی ام:

عمرو بن معدی کرب. روا روز حرب پیش پیغمبر گریز از کارزار ای ناصبی
مصححان در حاشیه بیت مزبور نوشته‌اند: «در "ج" نیست، در "س" هم کامل خوانده نمی شود، شاید: داد حیدر روز». در نسخه ۱۰۳۹ چنین می‌خوانیم:

عمرو بن معدی کرب را بسته گردن، روز حرب پیش پیغمبر ر که برد از کارزار ای ناصبی

در ادامه این قصیده، مصححان در حاشیه بیت‌های ۳۴ تا ۳۶ در حاشیه نوشته‌اند: «ایات ۳۴ تا ۳۶ و چند بیت دیگر در "س" خوانده نمی‌شود». بر این اساس، ایات ۳۴ تا ۳۶ را از نسخه چاپی ضبط کرده‌اند و بقیه نیز محذوف است. این چند بیت مطابق نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

چون علی شیر خدا و پشت دین حق بود

زان سپس دیگر چه باشد خرشکار^(۹) ای ناصبی

هر که مرد است از جهان دل با علی دارد، مگر

تو که با مردان نیایی در شمار ای ناصبی

تا نگویی صورت علمی و بی جسمی درست

نیستی زی من مگر نفس چهار ای ناصبی

از دل تاریک تو، چون حجت من بشنوی

سوی مغرب بر شود دود و شرار ای ناصبی

هیچ توانی که زی من بنگری زیرا که من

خارم اندر چشم کورت، خار خار ای ناصبی

بیت سی و هفتم:

شاد چون گشتی برانندم به قهر از بهر دین از ضیاع خویش و از دار و عمار ای ناصبی

بیت یاد شده در نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

شاد گشتی چون برانندم ز بهر دین حق از ضیاع خویش و اسباب و عمار ای ناصبی

و پس از این بیت، بیتی دیگر از دیوان افتاده و آن چنین است:

وز غریبی مرا با دوستی آل رسول شک و قدس روز و روزگار ای ناصبی

بیت سی و هشتم:

تا قرار من به یمگان اسکه فیحلتم جز به یمگان علم و حکمت را قرار ای ناصبی

که پس از این بیت، ایات زیر از متن دیوان افتاده است و مصححان هم نوشته‌اند: «در "س" دو بیت دیگر هست که خوانده نمی‌شود». دو بیت مورد نظر مصححان در نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

عندلیب دین من مجوس از آنم در قفس تو ز جهلی همچو گاو بی فسار ای ناصبی

نام جلدانم به نامم تازه گشت امروز و بل
تربت مشرق به من شد نامدار ای ناصبی
بیت سی و نهم:

زان که در عالم علم گشته به نام آنکه اوست
خازن علم خدای کامگار ای ناصبی
در نسخه ۱۰۳۹ به جای «گشته»، «گشتم» مضبوط است و پس از آن، دو بیت دیگر آمده شده که
در نسخه چاپی افتاده است:

اوست اندر عالم سفلی و طاعت دار اوست
حاصل گردون گردان را مدار ای ناصبی
آنکه چون من در خزینه علم اورفتم، مرا
جهل تو پیدا شد و عیب و عوار ای ناصبی
بیت چهارم:

آنکه تا او را ندانی می خوری و می چوری
تو به جای..... ای ناصبی
بیت مزبور به همین صورت در دیوان چاپی ثبت گردیده است، اما صورت صحیح بیت مطابق نسخه
۱۰۳۹ چنین است:

آنکه تا او را ندانی می خری و می خوری
تو به جای پست و شکر، کوکنار ای ناصبی
پس از بیت یاد شده، دو بیت دیگر نیز در نسخه ۱۰۳۹ ثبت گردیده که مصححان هم به ناخوانا بودن
آن اشاره کرده اند:

آنکه تا او برنگردد در بر غرقاب جهل
می ندانی مار ماهی را ز مار ای ناصبی
جز به علم [و جز به] تأویلش نیفشاند کسی
از سر تو گردد تقلید و غسبار ای ناصبی
بیت چهارم و دوم:

چون ز مشکلات پرسم عورت پیدا شود
بی ازاری بی ازاری بی ازار، ای ناصبی
بیت زیر نیز پس از بیت یاد شده در نسخه ۱۰۳۹ آمده است:

عهد من چون عبرت خوشبو و با قیمت کند
گر چه خواری همچو دوغ اندر تغار، ای ناصبی
بیت چهارم و سوم:

طبع خرداری تو، حکمت را کسی بر طبع تو
بست تواند به سیصد رش نوار، ای ناصبی
بیت مزبور با اندکی اختلاف در نسخه ۱۰۳۹ چنین است:

طبع خرداری و حکمت را کسی بر طبع تو
بست تواند به سیصد رش نوار، ای ناصبی

نتیجه گیری

بنابر آنچه گذشت می توان گفت که دیوان ناصر خسرو، تصحیح مجتبی مینوی و مهدی محقق، با همه دقت، تأمل و ژرف نگری مصححان، برخی از ابیات آن به علت ناخوانا بودن نسخ در دسترس ایشان، همچنان مبهم و مشکوک باقی مانده است؛ اما ابهام بسیاری از آنها با مطابقت و مقایسه با نسخه مکتوب به سال ۱۰۳۹ هجری (که بر اساس نسخه دواوین سته استنساخ شده) برطرف می شود و به نظر می رسد که با تطبیق این نسخه با نسخه در دسترس مصححان بسیاری از ابهامات و کاستی های ابیات دیگر دیوان برطرف شود.

پی نوشتها

۱- پیش از بحث و بررسی و تصحیح یکی از قصاید ناتمام بخش ملحقات دیوان چاپی مینوی و محقق، لازم است، نگارنده این سطور اقرار کند که آنچه جسارت نوشتن این اوراق را برای وی فراهم ساخته، مطلبی است که مصحح فرهیخته مهدی محقق در پیشگفتار کتاب تحلیل اشعار ناصر خسرو مرقوم نموده اند و آن اینکه: «از خوانندگان محترم خواستار است که اگر طی خواندن این کتاب و همچنین دیوان ناصر خسرو به مطالب و نکاتی تازه برخورد می کنند و یا به حل اشکال و اشتباهی دست می یابند، نگارنده را از آن آگاه سازند تا در تعلیقات و توضیحات دیوان به نام خود آنان چاپ شود» (محقق، ۱۳۷۴: شش). بنابراین با اذعان به این که:

از محقق تا مقلد فرقه است کاین چو داوود دست و آن دیگر صداست
منبع گفتار این سوزی بود وان مقلد کهنه آموزی بود
(مولوی، ۱۳۸۱: ۲/۴۹۳)

این مقاله را به محضر ایشان تقدیم می دارم.

۲- آنچه گذشت بخشی از ابیات مبهم، ناخوانا و ناقص دیوان چاپی ناصر خسرو بود که با مطابقت با نسخه خطی مکتوب به سال های ۱۰۴۱-۱۰۳۹ کاستیها و دشواریهای آن برطرف گردید. امید است در چاپهای آینده این دیوان، بتوان نکات اشاره شده در این مقاله را مورد توجه قرار داد.

منابع

۱- پادشاه، محمد. (۱۳۶۴). فرهنگ آندراج، به کوشش محمد دبیر سیاقی، تهران: انتشارات خیام.

- ۲- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). *لغت نامه*، زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی، تهران: موسسه چاپ و انتشارات روزنه، چاپ دوم.
- ۳- صفا، ذبیح الله. (۱۳۷۳). *تاریخ ادبیات ایران*، تهران: انتشارات فردوس، چاپ سیزدهم.
- ۴- مایل هروی، نجیب. (۱۳۶۹). *نقد و تصحیح متون*، مشهد: آستان قدس رضوی، چاپ اول.
- ۵- _____ (۱۳۸۰). *تاریخ نسخه پردازی و تصحیح انتقادی نسخه‌های خطی*، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- ۶- محقق، مهدی. (۱۳۷۴). *تحلیل اشعار ناصر خسرو*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ ششم.
- ۷- مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد. (۱۳۸۱). *مثنوی معنوی*، تصحیح رینولد نیکلسون، تهران: امیرکبیر.
- ۸- میرانصاری، علی. (۱۳۷۲). *کتابشناسی ناصر خسرو قبادیانی*، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، چاپ اول.
- ۹- ناصر خسرو. (۱۳۶۱). *دیوان*، از روی نسخه تصحیح شده مرحوم تقی زاده، تهران: نشر چکامه، چاپ اول.
- ۱۰- _____ (۱۳۶۸). *دیوان*، به تصحیح مجتبی مینوی و مهدی محقق، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ سوم.
- ۱۱- _____ (۱۰۳۹). *دیوان*، نسخه خطی مکتوب به سال ۱۰۴۱-۱۰۳۹، به قلم صدرالدین محمد بن جعفر بن محمد معمار اصفهانی.

صفحه پایانی نسخه منتخبات دواوین سته

صفحه اول اشعار ناصر خسرو

نسخه مکتوب به سال ۷۱۴-۷۱۲ هجری

صفحه اول نسخه ۱۰۳۹ هجری

استساخ شده از نسخه دواوین سته